

МРИГЛОД
Ігор Миронович —
академік НАН України,
директор Інституту фізики
конденсованих систем
НАН України

ПОСИЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ І ЗОВНІШНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ — ОДНЕ З ПЕРШОРЯДНИХ ЗАВДАНЬ АКАДЕМІЇ

Вельмишановна президіє! Високодостойна академічна громадо! Незабаром українській Академії виповниться 100 років. Створена його ясновельможністю Гетьманом Скоропадським на початку ХХ ст. Академія пережила кілька змін державних устроїв і суспільних формацій і вже майже чверть століття є головною науковою інституцією незалежної України. Як зустрине і чи зустрине Академія свій ювілей? Відповідь на це запитання багато в чому залежить від нас. Оскільки найвищим органом НАН України є Загальні збори, то й відповідальність за це цілком і повністю лягає на майже 200 академіків і понад 350 членів-кореспондентів, а тепер ще й на представників наукових колективів, які вперше делеговані і вповноважені приймати доленосні рішення, адже сьогодні йдеться про майбутнє близько 17 тис. дослідників (ще донедавна їх було більш як 20 тис.). Ми відповідальні за те, якою буде наука в Україні як у найближчій, так і у віддаленій перспективі.

Спробуємо проаналізувати, на чому ми стоїмо. Розпочну з питання: *що стало найбільшим здобутком Академії за роки незалежності*. Звичайно, ми можемо пригадати чимало прикладів наукових досягнень світового рівня, про деякі з них говорили попередні доповідачі, але я переконаний, що повний (чи майже повний) консенсус у цій залі знайде така відповідь: *нам вдалося зберегти Академію*. У цьому чи не найбільша заслуга Бориса Євгеновича. І не дарма нашу Академію часто неформально, аби вирізнити з-поміж інших, називають Академією Патона.

Отже, Академія наук існує. Проте чи не відчувається в самій цій відповіді певна безвихідь — *ми існуємо...* Чи не час нам задуматися над сенсом цього існування і подальшими перспективами? Усі ми, і насамперед молоді вчені, хочемо мати впевненість у своїй затребуваності, у своїй суспільній значущості. Нам хочеться говорити не про існування, а про амбітні наукові проекти. Тому ми просто зобов'язані вийти за рамки

парадигми «існування», яка основана на пошуку «спільної мови» з черговою владою. Чи правильна така лінія поведінки? Особливо тепер, коли змінилася система цінностей, коли міцніе громадянське суспільство, яке вже не раз доводило свою спроможність протистояти планам можновладців. Змінився також технологічний уклад і структура власності. У державному секторі економіки нині залишилися лише окремі ділянки виробництва, а механізми стимулювання науки комерційними структурами так і не запрацювали, бо є набагато рентабельніші напрями вкладання коштів. І на вершині цієї піраміди стоять, на жаль, політика і політики з їхніми можливостями заробляти великі гроші на бюджеті. Зрештою, змінилося століття. І що ж за таких умов робити Академії?

Я щиро переконаний, що ми мусимо, як би важко нам це не давалося, перейти від парадигми «існування Академії» до парадигми «Академії наук України». Іншого шляху немає. Це повинно стати лейтмотивом розбудови нашої Академії. Нам слід піднести на новий рівень такі важливі в процесі державотворення функції науки, як експертна та освітня, активно популяризувати знання, посилити діалог із суспільством. Академія наук має ставити собі за мету досягти рівня суспільної довіри принаймні не нижчого, ніж у церкви, а ми нині інформаційно програємо навіть астрологам, цілителям і віщунам. Ми мусимо спілкуватися з суспільством, піднімати гострі проблеми сьогодення — економічні, екологічні, соціальні. Робити це слід фахово, без популізму і загравань, бо лише так можна завоювати авторитет і довіру платників податків. У цьому сенсі Академія мала б бути більш гуманітарною, аніж технократичною. Важливо не лише мати вагомі наукові здобутки, а й навчитися пропагувати ці досягнення. Слід задіяти всі способи комунікації з громадянським суспільством, залучаючи до цієї справи тих людей, кому це вдається якнайкраще, потрібно створювати науково-популярні канали, використовувати соціальні мережі та новітні інформаційні технології. І цей напрям роботи має стати одним із найпріоритетніших.

За таких умов зростає роль Президії НАН України, яка в період між Загальними зборами несе на собі весь тягар управлінської відповідальності. Президія мала б працювати як своєрідний штаб науки, переосмислювати виклики часу, виробляти нові стратегії. Її завданням має бути насамперед аналітична робота, координація і комунікація, а вже потім адміністрування. Слід доконечно посилити функцію комунікації на рівнях «Президія—інститут—дослідник». Інакше надто пасивна реакція на важливі події та зростаюче відчуття віддаленості керівництва від запитів «знизу» на демократизацію процесів внутрішньоакадемічного життя сприятимуть утворенню опозиції до Академії всередині самої ж Академії. До внутрішньої опозиції переходять і активно працюючі науковці, бо їм не зрозуміло, як визначаються пріоритети при започаткуванні конкурсних програм і які критерії використовуються при відборі проектів. Про деякі конкурси взагалі важко знайти інформацію навіть на сайті НАН України, і так створюється враження, що конкурсні програми іноді для того лише й існують, аби провести перерозподіл і без того обмежених коштів. Складова базового фінансування також визначається переважно адміністративно, не відіграючи при цьому будь-якої стимулюючої ролі. Якщо ці аспекти не будуть враховані, то Академія, як самоврядна за статутом і духом організація, продовжить руйнуватися зсередини.

Тепер кілька загальних аксіом. Очевидно, що держава, яка претендує на місце в колі розвинених і високотехнологічних країн, має орієнтуватися на розвиток ефективної національної наукової інфраструктури. І питання до наших можновладців: «Яку державу будемо?» — суто риторичне, оскільки відповідь суспільства цілком артикульована: «Ми йдемо в Європу і хочемо жити в країні розвиненій, а не третьосортній». З досвіду інших країн відомо, що є певні граничні параметри, за яких наука ефективно виконує ту чи іншу свою функцію. Пізнавально-освітня функція науки починає працювати в разі її фінансування на рівні, вищому за 0,4 % ВВП, про ефективні роз-

робки можна говорити за сумарного фінансування понад 1% ВВП, а за фінансування менш як 0,25% ВВП — і це вже наш гіркий досвід — основним завданням науки стає виживання.

Звідси випливає висновок: якщо метою держави є розбудова високотехнологічної економіки, то як би важко не було, категорично недопустимо зменшувати частку бюджетного фінансування науки нижче 0,4% ВВП. Недотримання цієї вимоги неминуче призведе до величезних економічних втрат у майбутньому, бо створювати науку з нуля дуже і дуже дороге задоволення. Тому *норма витрат на науку з бюджету має бути стратегічно визначена і зафіксована у вигляді перспективного плану асигнувань* з виходом на параметри, визначені Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність». Це питання не може бути предметом щорічних торгів чи фактором політичного тиску на науковців, а має стати непорушним елементом свого роду *суспільного договору між науковцями і громадою в особі влади*. Іншою стороною такого суспільного договору — стороною, яка гарантує високу якість науки, мала б однозначно виступити Національна академія наук України як найвища наукова інституція в державі.

Чого ж суспільству очікувати від нас? Очевидно, що Академія мала б запропонувати свою програму дій, *свою дорожню карту змін зі своїми маркерами подальшого розвитку і конкретним планом на найближчі роки*. І найголовніше — ми повинні *на практиці* продемонструвати нашу готовність до дій і спроможність реалізувати свої наміри. Нарешті, ми зобов'язані відновити високий суспільний авторитет науковця.

Не можу не привернути вашу увагу до акції «Науці — зелене світло». Вранці на шляху до цієї зали нас зустрічали і молоді, і вже досвідчені науковці з різних академічних інститутів, які вимагали від нас змін. З багатьма ініціаторами цієї акції я знайомий особисто. Це дійсно висококваліфіковані фахівці, які активно працюють у науці. Серед них чимало докторів і кандидатів наук, зокрема з Інституту теоре-

тичної фізики, Інституту фізики, Інституту математики і багатьох інших. У їхньому активі — вагомий внесок у те, що новий Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» було ухвалено саме в нинішній редакції, істотно покращеній порівняно з первинним законопроектом, внесеним до Верховної Ради. Завдяки їх зусиллям зроблено чимало для поліпшення іміджу української науки в цілому та Академії зокрема. Вони змогли натхненно і розумно, на волонтерських засадах, по-сучасному поставити цю справу, використавши можливості соціальних мереж, блогосфери і телеканалів. І саме вони вимагають змін.

Чи готові ми до змін? Для мене відповідь очевидна: змінилося суспільство, в якому ми живемо, змінилося століття, змінився технологічний уклад, а Академія залишається у своїй основі найконсервативнішою структурою. Так, безумовно, цей консерватизм дозволив зберегти Академію в перші роки незалежності, але тепер може спричинити її подальшу руйнацію. Тому питання про нашу готовність до змін є сьогодні першорядним.

Однією з ключових вимог учасників акції «Науці — зелене світло» є створення при Президії НАН України громадської ради реформ. Як на мене, для цього є розумна мотивація. Така рада може стати майданчиком для обговорення ідей і шляхів модернізації Академії, найважливіші рекомендації можуть бути представлені на засіданні Президії і найкраще з пропонованого отримає шанс втілитися в життя. Для нас важливо синергетично поєднати енергію молодих з мудрістю й досвідом старших. Ми всі маємо одну мету, то чого ж ми боїмося? На мою думку, така рада реформ дозволить активніше рухатися на шляху змін.

Отже, пропоную підтримати ініціативу щодо створення громадської ради реформ. А щодо оцінки діяльності Національної академії наук України у 2015 р., то в нинішніх умовах за окремими позиціями її можна визнати навіть героїчною. Звіт пропоную схвалити.

Дякую за увагу.